

13. *Законодавство* : навч. посіб. / О. Л. Копиленко, О. В. Богачова, С. В. Богачов. – Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2011. – 152 с.

Мельник А. А. Якість закону як передумова його досконалості

У статті розглянуто дискусійні питання щодо понять якості та ефективності права, нормативно-правового акта, закону й правового регулювання. Виокремлюються критерії якості закону. Зазначено можливі засоби забезпечення створення якісних законів у сучасній Україні.

Ключові слова: ефективність закону, якість закону, критерії якості закону, правова норма, якість правового регулювання.

Мельник А. А. Качество закона как предпосылка его совершенства

В статье рассмотрены дискуссионные вопросы относительно понятий качества и эффективности права, нормативно-правового акта, закона и правового регулирования. Выделяются критерии качества закона. Указаны возможные средства обеспечения создания качественных законов в современной Украине.

Ключевые слова: эффективность закона, качество закона, критерии качества закона, правовая норма, качество правового регулирования.

Melnyk A. The quality of the law as a prerequisite for its perfection

The article examines the controversial issue of the concepts of quality and effectiveness of law, legal act, law and regulation. Distinguishes the quality criteria of the law. Indicated possible means of creating quality laws in modern Ukraine.

Key words: the effectiveness of the law, quality law, quality criteria of the law, law, quality regulation.

УДК 340.1

*Ірина Володимирівна Міма,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного та приватного права
Криворізького факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент*

**ОБ'ЄКТИВНО-СУБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ВТІЛЕННЯ
ХРИСТІЯНСЬКО-ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ У ПРАВО**

Розбудова України як демократичної, правової держави відбувається шляхом реформування правової системи, пошуку оптимального політико-правового напрямку розвитку з відповідною соціально-політичною моделлю розбудови нового суспільства, яка визначається системою цінностей, цільовою орієнтацією, національними традиціями та історичними умовами, соціально-економічним та політичним середовищем, сталими підвалинами життя і світоглядом людей, включаючи політико-правові погляди, суспільну психологію та норми поведінки. Тому дослідження розвитку нормальних об'єктивних і суб'єктивних процесів правотворення та законотворення на всіх рівнях і стадіях національно-державного будівництва має не тільки значну пізнавальну і теоретичну цінність, а й практичну, адже надзвичайно важливо законодавцеві у нормотворчій діяльності враховувати домінуючі у суспільстві оптимальні соціально-правові перетворення, які засновані на християнсько-правових традиціях. Усвідомлення того, що право може виражатися у різних формах буття, дасть змогу краще зрозуміти правову матерію, спрогнозувати її розвиток у майбутньому й уникнути помилок у правотворчій і правозастосовній діяльності.

Сучасна загальнотеоретична, філософсько-правова, теологічна, психологічна, політична та соціологічна думка напрацювала значний масив досліджень у галузі теорії право- та державотворення, в осмисленні праворозуміння, правових традицій, правової культури та правосвідомості українського суспільства. Зокрема, це праці: В. Бачиніна, Д. Вовка, С. Гусарева, О. Данильяна, В. Дудченко, М. Жовтобрюха, В. Карташова, М. Костицького, Г. Котляревської, Ю. Лободи, В. Нерсесянц, Н. Оніщенко, Ю. Оборотова, Р. Папаяна, Н. Пархоменко, О. Петришина, В. Плавича, А. Полякова, П. Рабіновича, С. Рабіновича, Т. Тарахонич та ін. Проте поза увагою вітчизняних і зарубіжних науковців залишився аналіз об'єктивно-суб'єктивної необхідності втілення християнсько-правових традицій у право на рівні взаємозалежного розвитку правових традицій, що базуються на християнсько-правових традиціях, й темпів і рівнів праворозуміння, право- та державотворення в Україні.

З огляду на зазначене, звернення до аналізу пізнання християнсько-правових традицій як суб'єктивно-об'єктивної потреби їх трансформації у право має на меті використання набутих знань для подальшого удосконалення ефективності залучення християнсько-правових традицій як засобів

соціально-правового регулювання та впливу на суспільні відносини, є спробою стабілізування духовної динаміки розвитку суспільних відносин, створення ідеологічної моделі, що базується на християнських цінностях, визначених століттями історичного розвитку суспільства та узгоджених із загальнолюдськими цінностями.

Процес соціально-правових перетворень пов'язаний із підвищенням значення ідеї права для стимулювання духовного, морального та цивілізаційного підходу розвитку суспільства. При цьому враховується те, що ідея права окрім функції постійного підтримання соціально-нормативного порядку та стабільності суспільних відносин також здійснює якісне оновлення та удосконалення соціально-нормативного регулювання суспільних відносин. Це відбувається шляхом впливу права на світогляд, переконання і правосвідомість, так само як встановлення найбільш досконалих зразків поведінки, соціально-державних норм, інститутів та функцій. У період формування правової держави трансформація права у закон, як проблема аналізу об'єктивних та суб'єктивних закономірностей, підстав і цілей такого процесу, набула нових напрямів дослідження, зокрема з позицій християнсько-правових традицій правової системи, істинного розуму, уявлення про духовну та правову свободу, відповідальність. Це, зі свого боку, сприяє наповненню абстрактних правових норм позитивним духом і змістовністю у процесі їх добровільної чи державно-примусової реалізації. З цих позицій право та християнсько-правові традиції знаходять певну тенденцію максимального зближення і тотожності, й надають гарантію духовного, морального та правового перетворення держави і суспільства загалом.

Ставлення людей до права, його осмислення й оцінка визначаються не так, і навіть не стільки науковими міркуваннями, як ціннісними установками та уявленнями. Адже ще з часів Античності відомо, що право є не лише наукою, а й мистецтвом, воно ґрунтується не тільки на знанні, а й на певних суспільних загальнолюдських цінностях – рівності, свободі, справедливості тощо. Цінності ж – це передусім сфера світогляду, який є способом не вивчення і пояснення феномену буття, зокрема права, а його духовного освоєння, зокрема інтерпретації християнсько-правових традицій. На відміну від наукового знання, яке немає залежати від ідеалів і поглядів суб'єкта, що здійснює пізнання, світоглядне світосприйняття є тією своєрідною духовною призмою, через яку пропускається й осмислюється оточуючий світ, а тому не може претендувати на достовірність [1, с. 13]. Так, на думку Л. Честнова, залежно від ставлення до права різних народів і тих чи інших цивілізацій можна виокремити європейський (християнський), мусульманський (ісламський), індо-буддійський, китайсько-конфуціанський та японський типи праворозуміння [2, с. 73–83].

З позиції віруючих у Бога людей, вічний закон Божий перебуває в основі усіх об'єктивних і суб'єктивних законів: законів природи (тобто природного закону), соціальних та юридичних законів, а тому є універсальним показником їх істинності та дієвості, правомірності і цінності. Закон Божий та соціальний закон пов'язані між собою природним законом [3, с. 406]. Закон безпосередньо розуміється як богоданість, об'єктивна реальність, яка містить у собі найвищий розум і програму саморегуляції. Природні закони, на відміну від соціальних та юридичних, завжди об'єктивні, не залежать від свідомості та волі людини, тому діють безумовно. У зв'язку з цим людина не вчиняє жодних дій щодо зміни, обмеження, призупинення чи припинення дії природних законів. Проте природні закони мають межі та умови своєї дії у просторі та часі. Що ж стосується соціальних законів, то на відміну від природних, для своєї дії вони потребують наявності життєздатності та суб'єктивної волі людей. Так, соціальні закони діють за певною тенденцією залежно від Божої волі і враховуючи волю та інтереси інших суб'єктів суспільних відносин. Тому вони мають певне спрямування, послідовність, порядок своєї дії у просторі та часі, залежно від конкретних умов розвитку суспільних відносин [4, с. 92]. Соціальні закони мають подвійну природу: з одного боку, вони містять об'єктивні норми, що встановлені Божим велінням і закріплюють правила поведінки людей, а з другого – норми, які свідомо та цілеспрямовано прийняті суб'єктами суспільних відносин з метою врегулювання поведінки останніх. При цьому ефективність дії соціальних законів залежить від єдності та узгодженості людської волі з Божою волею, тобто взаємодія об'єктивного та суб'єктивного напрямку розвитку суспільства. Позитивний (юридичний) закон з'явився як протипага гріху, злочину, як невід'ємне доповнення до регулятивної дії норм існуючих звичаїв, релігійних норм і традицій. Закон, заснований на ідеї справедливості, став результатом тривалої взаємозалежної трансформації божого та природного права у канонічне право, а у подальшому – у світський, державний закон (позитивне право).

Право є формою пізнання його сутності і значення у регулюванні суспільних відносин. Воно засноване на науковому обґрунтуванні правових явищ, належній правовій культурі і правосвідомості громадян. Право постає як соціальна цінність та одне з найважливіших надбань цивілізації [5, с. 48–49]. Християнсько-правові традиції як духовне, моральне та практичне уявлення про ідею права, а також розроблені на їх підставі правові цінності, цілі, принципи, інститути та функції права сприяють ефективному прийняттю нормативно-правових актів відповідно до ідеї права, об'єктивних та суб'єктивних

закономірностей розвитку соціально-правових відносин. Християнсько-правові традиції, втілюючись в ідею права та трансформуючись у природне право, розглядаються як ідеальний порядок людських дій, а тому йому мусить відповідати позитивне право і його застосування на практиці [6, с. 46–66]. Такий процес об'єктивно спрямований на ефективне втілення правових ідей у раціональне визначення людського розуму та досвіду з метою забезпечення духовної та правової свободи, прав, безпеки і соціальної активності суб'єктів суспільних відносин, а також є гарантією реалізації конституційно закріпленого верховенства ідеї права та розвитку системи законодавства.

У процесі трансформації християнсько-правових традицій у право відбувається розвиток та удосконалення: категорійного апарату правової науки, метою якої є повне відображення закономірностей розвитку свого предмета – права; систематизації правових цінностей, а також у перевірці об'єктивної істинності в контексті існуючих способів пізнання правових пріоритетів (цінностей), які на певному етапі свого розвитку конкретне історичне суспільство вважає необхідним поставити як фундамент побудови своєї правової системи й організації правопорядку; нового рівня пізнання правової дійсності (наукові категорії виступають засобом відкриття нових істин, руху до абсолютної істини), шляхом виявлення нових закономірностей права [7, с. 13].

Об'єктивний взаємозв'язок, взаємодія та єдність християнсько-правових традицій з ідеєю права й природним правом розкриває та пояснює трансформацію сутності християнсько-правових традицій у змістовність нормативних приписів позитивного права. У нормативності закріплюються попередні досягнення пізнання, від яких відштовхуються у подальших дослідженнях. Цей процес схожий на закріплення у звичаях і християнсько-правових традиціях накопиченого соціального досвіду форм ефективної поведінки. Право як основний і найефективніший засіб упорядкування суспільних відносин також намагається бути максимально раціональним. Сама ідея справедливості в праві раціоналізується, набуває форми максимально можливої логічної обґрунтованості [8, с. 212].

Право, яке залежить від соціального розвитку, не може не сприймати особливостей такого розвитку, не може не залежати від тих ідеологічних, культурних, релігійних і ментальних структур, які в цей час панують у суспільстві і виражають характер його взаємодії з природою, навколишнім світом, специфіку розуміння цього світу і рівень його пізнання. Позитивне право, з одного боку, включає в себе об'єктивні закономірності існування та розвитку суспільних відносин, а з другого – свідому та цілеспрямовану діяльність суб'єктів правотворення. Ефективність процесу нормотворення і механізму реалізації правових норм залежить від ступеня узгодженості та єдності людського існування (суб'єктивний фактор) і розвитку суспільства, суспільних відносин (об'єктивний фактор) [9, с. 188–189]. Наскільки суб'єкт нормотворчої діяльності враховує особливості та зміст ідеї права, природного права та християнсько-правових традицій у процесі нормотворення, настільки суб'єкти суспільних відносин будуть дотримуватися правових приписів позитивного права в процесі реалізації та застосування права як загальнообов'язкових, імперативних норм, що встановлюють конкретні правила поведінки чи порядок організації державно-правових утворень із відповідними функціями.

Право неминуче асимілює загальний рівень культури і тип пізнавальних процесів, які панують у суспільстві на певному етапі його розвитку [1, с. 87]. Тому пізнання християнсько-правових традицій як форми соціальної активності неминуче трансформується у форми правової активності. З позицій християнсько-правових ідей гармонізації соціальних відносин через втілення регулятивних властивостей релігійних норм і християнсько-правових традицій, що не суперечать ідеї природного права, гармонізація соціальних відносин засобом християнсько-правових традицій можлива і відбувається завдяки пізнанню законів буття і пізнанню самого права, яке з цього буття випливає, ним зумовлюється і визначається. Нормативність пізнання християнсько-правових традицій знаходить свій концентрований правовий вираз у нормі права. Норма права і є найбільш інтенсивний і цілісний прояв природи християнсько-правових традицій у впорядкуванні суспільних відносин та суспільної саморегуляції загалом. Норма права – це не статична структура, а спосіб пізнання реальності. Вона є відповіддю і питанням про реальність одночасно.

Право є об'єктивно-суб'єктивною даністю та не залежить від волі окремих суб'єктів суспільних відносин, зокрема нормотворця, адже така даність визначається передусім наявністю різних духовних (релігійних) та матеріальних факторів, що впливають на почуття, думки, волю та поведінку людини. Право та його законодавче відображення у нормативно-правових актах складається із об'єктивних закономірностей існування та духовного розвитку людини і суспільства [10, с. 121]. Наприклад, духовний закон презумпції безсмертя людської душі закономірно знаходить своє законодавче закріплення у праві духовно-політичного та матеріального спадкування (спадкування монаршого престолу чи спадкування майна (або позбавлення спадку) спадкодавця за кровним чи духовним спорідненням). Право також розглядається як результат загального об'єктивного уявлення людини та суспільства про всесвіт. Наприклад, геліоцентричне уявлення про світ відповідає теорії конституційної монархії.

Право у своїй дії є масштабом розумно обмеженої та збалансованої наявності свободи і відповідальності, які походять від об'єктивних законів життя та еволюції людини і суспільства. У своїй цілісності право є наявним обсягом відповідальної свободи людини та соціальних структур, який реалізується через визначені суспільні відносини та інститути, відображені й урегульовані державою відповідно до прийнятих правових приписів позитивного права. Зі свого боку, християнсько-правові традиції, об'єктивно впливаючи на позитивне право шляхом втілення християнсько-правових ідей у структуру правової норми, є рушійною силою та ефективними елементами системи соціально-нормативного регулювання суспільних відносин.

Неадекватне законодавче відображення ідеї права у конкретній нормі позитивного права надає підстави розрізнати поняття права та закону, які опосередковані людською свідомістю нормотворця. Це сприяє появі неправомірних, протиправних нормативно-правових актів, у яких порушено момент єдності та тотожності ідеї права і позитивного закону. З'ясування такої суб'єктивної сутності права та своєчасне використання імплементації принципів та ідей християнсько-правових традицій як змістовного елемента природного права призведе до зменшення випадків появи неправомірних нормативно-правових актів та підвищить дієвість системи діючого законодавства.

Підсумовуючи, зазначимо, що об'єктивно-суб'єктивна потреба втілення змісту та сутності християнсько-правових традицій через ідею права у правові приписи позитивного права формує: 1) правову доцільність (відповідність правових норм змісту ідеї права та релігійно-правовим приписам як волі Бога, відображаючи об'єктивні закономірності розвитку суспільних відносин, що постійно розвиваються, узгодженість системи законодавства як між структурними елементами самої системи, так і з іншими соціально-нормативними регуляторами (релігійними нормами, християнсько-правовими традиціями, мораллю, звичаями, політикою тощо); 2) функціональну доцільність (відповідність дії нормативно-правових актів меті стабільного соціального порядку, часовій та змістовній послідовності видання законів і підзаконних актів, що сприяє закріпленню безпосередньої зацікавленості суб'єкта суспільних відносин у реалізації правових приписів). Християнсько-правові традиції наділяють право елементами святості, абсолютною справедливістю і загальністю, впливають на свідомість, втілюючи повагу до права, та формують у суб'єктів суспільних відносин правомірну поведінку, а також відображають особливості інтерпретації результатів духовно-практичного засвоєння правової дійсності, втіленої у феномені християнсько-правових традицій.

Використані джерела

1. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 4. – С. 10–21.
2. Честнов И. Л. Типы правопонимания / И. Л. Честнов // Проблемы теории права и государства / под ред. В. П. Сальникова. – СПб. : Санкт-Петербургский университет МВД России, 1999. – 364 с.
3. Локк Дж. Сочинения : в 3 т. – М. : Мысль, 1985. – Т. 1. – 621 с.
4. Дія права: інтегративний аспект : монографія / кол. авторів ; відп. ред. Н. М. Оніщенко. – Київ : Юридична думка, 2010. – 360 с.
5. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відповідальний редактор) [та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 2003. – Т. 5 : П–С. – 736 с.
6. Konyndyk DeYoung R. Aquinas's Ethics: Metaphysical Foundations, Moral Theory, and Theological Context / Rebecca Konyndyk DeYoung, Colleen McCluskey, Christina Van Dyke. – Indiana : University of Notre Dame Press, 2009. – 204 p.
7. Скоробогатов А. В. Современные концепции правопонимания : учеб.-практ. пособие / А. В. Скоробогатов. – Казань : Институт экономики, управления и права, 2010. – 158 с.
8. Філософія і право: культурно-історичні аспекти взаємодії : монографія / О. М. Литвинов, М. Ф. Максимов, О. М. Єременко [та ін.]; за ред. О. М. Литвинова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 312 с.
9. Осипян Б. А. Дух правометрии или основание межерологии права / Б. А. Осипян. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 656 с.
10. Иконникова Г.И. Философия права : учебник для магистров / Г. И. Иконникова, В. П. Ляшенко. – М. : Юрайт, 2015. – 364 с.

Міма І. В. Об'єктивно-суб'єктивна необхідність втілення християнсько-правових традицій у право

Досліджується процес формування різних напрямів об'єктивного наукового аналізу проблем теорії держави і права; проведено аналіз християнсько-правових традицій у трансформаційних процесах пізнання права. Християнсько-правові традиції розглядаються як об'єктивно-суб'єктивна необхідність удосконалення і розвитку права, формуючи правову та функціональну доцільність, відображаючи особливості інтерпретації результатів духовно-практичного засвоєння правової дійсності, втіленої у феномені християнсько-правових традицій.

Ключові слова: права система, християнсько-правова традиція, позитивне право, ідея права, природне право.

Міма І. В. Объективно-субъективная необходимость воплощения христианско-правовых традиций в право

Исследуется процесс формирования разных направлений объективного анализа проблем теории государства и права; осуществлен анализ христианско-правовых традиций в трансформационных процессах познания права. Христианско-правовые традиции рассматриваются как объективно-субъективная необходимость усовершенствования и развития права, формируя правовую и функциональную целесообразность, отображая особенности интерпретации результатов

духовно-практического усвоения правовой действительности, воплощенной в феномене христианско-правовых традиций.

Ключевые слова: правовая система, христианско-правовая традиция, позитивное право, идея права, природное право.

Mima I. Objective-subjective necessity of Christian and legal traditions in the law

The process of formation of different areas of objective scientific analysis of the theory of law; analysis Christian legal traditions are seen as objective and subjective need for improvement and development of the law, creating legal and functional expediency, reflecting the peculiarities of interpreting the results of spiritual and practical assimilation of legal reality embodied in the phenomenon of Christian and legal traditions.

Key words: law system, Christian law tradition, state (positive) law, the idea of law, natural law.

УДК 340.11.:340.12:340.(091):340.1(091)

*Ірина Володимирівна Музика,
старший науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

**ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ ВИМІР ПРАВОВОГО СВІТОГЛЯДУ
ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО РЕНЕСАНСНОГО ГУМАНІЗМУ**

Становлення ренесансного світоглядного простору було зумовлено комплексом потужних змін у соціально-економічній, політичній і духовній сферах життя європейського суспільства. Роль і значення держави і права почали тлумачитися переважно в душі античних авторів, неоплатонізму, антропоцентризму та пантеїзму з його абсолютною цінністю кожної індивідуальності. Що ж стосується розвитку європейської юридичної науки, то саме у XVI ст. юридична наука починає відокремлюватися від богослов'я (теології). Зокрема, найбільш аргументовано доводиться незалежність природного права від системи божественного права у представників реформаторського руху, зокрема у кальвінізмі.

Така ж тенденція розвивалася в українському ренесансно-реформаційному культурно-науковому середовищі. Зокрема, як зазначає В. Литвинов, у XVI – на початку XVII ст. у трактуванні Бога з'являються гуманістичні та реформаційні тенденції. Свідченням цього є твори представників спочатку Острозького культурно-освітнього центру, а пізніше – вченого гуртка при Лаврській друкарні в Києві. Це такі визначні релігійні і культурні діячі України, як Клірик Острозький, Василь Суразький, Іван Вишенський, Захарія Копистенський, Касіян Сакович, Ісайя Кам'янчанин, Мелетій Смотрицький, Софроній Почаський, Памво Беринда, Лаврентій і Стефан Зизанії, Кирило Транквіліон-Ставровецький, Іван Калимон, Фікара, Хома Євлевич та ін. Всі вони у своїх визначеннях Бога орієнтуються на вчення Псевдо-Діонісія Ареопігита та східних Отців церкви (Григорія Ниського, Василя Великого, Григорія Назіанзіна) [1, с. 42].

На початок XVII ст., на думку В. Коробки, теологічна складова перестає бути визначальною для епохи світоглядною позицією. Так, якщо католицьке вчення про право, засноване на принципі теоцентризму, орієнтувалося на людину, яка пасивно уповає на всемогутнього Бога, то протестантське вчення, залишаючись вірним цьому принципу, навпаки, розвиток права та його реалізацію пов'язувало з активною, раціональною особистістю [2, с. 62].

У XVII ст., як зазначає Е. Спекторський, знавцем світу людини вважався дослідник, вільний як від термінологічного реалізму схоластиків, так і від філологічної і риторичної «елегантності» гуманістів; дослідник, який прагнув пізнати не слова, а речі, й при тому так, як пізнавала тодішня фізика, уславлена іменами Кеплера, Галілея, Ньютона, дослідник намагався досягнути механізм особистого і публічного життя людей і таким чином супідрядити разом із новою фізикою нову моральну і соціальну науку в її універсальній світовій закономірності, про яку навчали великі мислителі цього століття. Саме тоді було здійснено те «відкриття людини», яке Гефдінг пов'язує з гуманізмом [3, с. 15].

Домінуючою складовою розвитку правового світогляду стало наукове знання, яке почало пов'язувати досягнення істини зі здібностями людського розуму. Такий шлях пізнання засновувався на принципі антропоцентризму і розроблявся спочатку філософами-гуманістами, пізніше – філософами-новаторами. Першою ознакою новаторства у XVII ст. була відмова від потрібної традиції – теологічної, схоластичної й гуманістичної. Другою ознакою було стремління створити природні науки. Причому природне розумілось як вільне від усього надприродного, як раціоналістичне і як найбільш узгоджене з найновішими успіхами щойно створеного механічного природознавства. У такому смислі новатори намагалися створити не тільки природну фізику, а й природну політику, *природне правознавство*, природну етику і навіть природну теологію [4, с. 15].